

Laura Lempinen

Lapsilta kerättävä hyvinvointitieto

KATSAUS AIHETTA KÄSITTELEVÄÄN
KIRJALLISUUTEEN

Helsinki 2015

Sisällys

1. Johdanto.....	2
2. Lapset hyvinvointitiedon kohteena ja tuottajina.....	4
2.1 Lasten erityisyys tiedon tuottajina.....	5
2.2 Tiedonkeruu lapsilta	7
2.3 Lapsen haastattelun erityispiirteitä	9
2.4 Kyselylomakkeella kerätty tieto	14
3. Hyvinvointitiedon nykytila lastensuojelussa	17
3.1 Pahoinvointitieto lastensuojelussa	18
3.2 Tiedonkeruu lapsilta lastensuojelutarpeen selvitysvaiheessa	20
4. Lopuksi.....	23
Miten katsaus tehtiin?	25
KIRJALLISUUS	27

1. Johdanto

Tämän katsauksen tavoitteena on kartoittaa olemassa olevaa tietoa sekä aiempia tutkimuksia koskien lapsilta kerättävää hyvinvointitietoa. Katsaus toimii taustatietona ja apuvälineenä Kuntaliiton lastensuojelun vaikuttavuutta koskevassa tutkimus- ja kehittämisprojektissa (2013-2015). Tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa tietoa kuntien lastensuojelun vaikuttavuuden arvioinnin tueksi. Tutkimuksessa tarkastellaan perheen toimintakykyä ja siinä tapahtuvia muutoksia. Lähtökohtana on ollut arvioida perheen toimintakykyä kahtena eri ajankohtana. Ensimmäisen kerran arviointi tehdään ennen palveluiden käyttöä ja toisen kerran niiden käytön jälkeen. Mikäli palveluilla onnistutaan lisäämään toimintakykyä, on palvelu ollut vaikuttava (ks. tarkemmin projektin väliraportti Aaltio 2015).

Katsauksen tavoitteena on tuottaa tietoa tutkimuksen tiedonkeruussa käytettävän lapsen itsearviointilomakkeen kehittämiseksi. Itsearviointilomakkeen avulla kerätään tietoa lapsen kantamasta huolesta koskien perheen tilannetta sekä tietoa lapsen kokemuksesta koskien sosiaalisen tuen saatavuutta. Lapsi tai nuori voi vastata kysymyksiin itsenäisesti, mutta vastauksista on tarkoitus keskustella yhdessä työntekijän kanssa. Vasta vastausten yhteinen prosessointi voi tuottaa lapselle osallisuuden kokemuksen. Pienen lapsen kohdalla kysymyksiin vastataan aikuisen avustamana. Työntekijä voi käyttää lasta haastatellessaan apuna esimerkiksi nallekortteja (Pesäpuu ry) tai muita välineitä, jotka auttavat lasta sanoittamaan tilannetta ja siihen liittyviä tunteita.

Katsauksessa on keskitytty tutkimuksiin ja kirjallisuuteen, jotka tarkastelevat suoraan lapsia informantteina eli tiedon tuottajina. Tiedon pohjalta on mahdollista löytää vastauksia esimerkiksi siihen, millaisia kysymyksiä lapsen itsearviointilomakkeen tulisi sisältää, miten lomakkeen kysymykset tulisi muotoilla kunkin ikäisen lapsen tai nuoren ymmärrystä vastaavaksi ja millaisia apuvälineitä mahdollisesti tarvitaan kerätessä tietoa pieniltä lapsilta. On esimerkiksi tärkeää, että kysymykset on muotoiltu oikein ja ne sanoitetaan lapselle hänen ymmärrystään vastaavalla tavalla.

Katsauksen kulku on seuraavanlainen. Ensin tarkastellaan lapsia hyvinvointitiedon kohteena ja tuottajina sekä esitellään kirjallisuuden pohjalta syntyneitä yleiskuvaa lasten erityisyydestä tiedontuottajina. Erityistä huomiota kohdiste-

taan lasten haastatteluun, sillä kyseiseen aiheeseen tutustuminen auttaa ymmärtämään paremmin lapsia tiedon tuottajina. Lähdeluetteloon on listattu soveltuvien osien kaikki lähteet, jotka ovat katsausta kirjoitettaessa tulleet esiin. Niiden avulla voidaan jatkaa tiedon etsintää koskien lapsilta kerättävää hyvinvointitietoa.

2. Lapset hyvinvointitiedon kohteena ja tuottajina

Hyvinvointitiedon keräämiseen sekä lasten- ja nuorten osallisuuden edistämiseen ja kuulemiseen kuntia velvoittavat muun muassa kuntalaki (365/1995), nuorisolaki (72/2006), terveydenhuoltolaki (1326/2010) ja lastensuojelulaki (417/2007). Hyvinvointitiedon kerääminen ja etenkin sen kerääminen lapsilta itseltään, on kuitenkin haastava tehtävä: se, mitä hyvinvointitiedolla ylipääntään tarkoitetaan, on vaihtelevaa ja ajoittain kiistanalaistakin (Helavirta, 2011, 7). Lisäksi lasten ja nuorten tutkimukseen liittyy erityisiä tutkimuseettisiä kysymyksiä ja lupamenettelyjä (Lagström, Pösö & Rutanen, 2010).

Hyvinvointitiedolla tarkoitetaan erilaisia asioita kontekstista riippuen. Lasten ja nuorten hyvinvointi on ollut kiinnostuksen kohteena niin psykologian, lääketieteen, kasvatustieteen kuin sosiaalitieteidenkin kentillä. Tällöin hyvinvointitiedon olemus ja sisältö näyttäytyvät erilaisena. (Helavirta, 2011, 17.) Lastensuojelun vaikuttavuusmittarissa hyvinvointi määrittyy toimintakyvyn ja siinä tapahtuvan muutoksen kautta. Mikäli asiakkaan toimintakyvyssä tapahtuu muutosta tavoiteltuun suuntaan, on palvelu ollut vaikuttava. Pilotointivaiheessa lasten hyvinvointia on tarkasteltu lapsen kokeman huolen sekä sosiaalisen tuen saatavuuden kautta. Huolta kartoitetaan perheen tilanteen, vanhempien, sisarusten, oman tulevaisuuden ja lastensuojelutarpeen selvityksen suhteen. Kun hyvinvointia tarkastellaan subjektiivisena kokemuksena, se saa merkityksensä siitä, millaiseksi yksilö hyvinvointinsa kokee. Tällöin hyvinvointitiedosta voidaan puhua kokemustietona. (Helavirta, 2011.)

Hyvinvointitiedon keräämistä voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta käsin. Ensimmäinen näkökulma käsittää hyvinvointitiedon, joka pitää sisällään tiedonkeruun yleisellä tasolla erilaisten tilastojen ja tutkimusten valossa. Tällaisesta tiedosta puhutaan lapsia koskevana hyvinvointitietona. Lapsia koskevalla hyvinvointitiedolla tarkoitetaan aikuisten tuottamaa ja aikuisten näkökulmasta kerättyä tietoa (Helavirta, 2011). Hyvänä hakuteoksena erilaisista lähteistä koskien lapsista ja nuorista kerättävää hyvinvointitietoa toimii lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisu ”Lasten ja nuorten elinoloja koskevat tilastot ja muut tietolähteet” (Paavola, 2008). Julkaisussa eritellään eri kansallisten toimijoiden keräämää ja ylläpitämää tutkimus- ja tilastotietoa koski-

en lasten ja nuorten hyvinvointia. Tilastotiedon vahvuuksina voidaan selkeästi nähdä pitkittäisseurannan mahdollisuus. Tilastot antavat pitkällä aikavälillä tietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehityksen suunnista.

Olemassa oleva hyvinvointitieto on pääasiassa aikuisnäkökulmasta tuotettua tietoa ja tilastollista kuvausta (Helavirta, 2011, 7). Erilaiset tilastot eivät kuitenkaan kerro lasten ja nuorten sen hetkisestä hyvinvoinnista, sillä ne eivät tavoita nopeita muutoksia tai subjektiivisia kokemuksia (Punamäki & Manninen, 2011). Tarkasteltaessa lasten ja nuorten hyvinvointia, olisi ensisijaisen tärkeää kuulla myös itse asiantuntijoita, eli lapsia ja nuoria itseään (Rousu, 2009, 29–31). Edellä mainittua argumenttia puoltavat myös useat tutkimukset joissa todetaan, etteivät aikuiset välttämättä tavoita lapsen kokemusta siitä, mikä lapselle tarkoittaa hyvinvointia tai vastaavasti mitkä asiat lasta huolettavat tai pelottavat. (Ks. esim. Hill, 1999 & Kirmanen, 2000.)

Toinen näkökulma hyvinvointitietoon ja sen keräämiseen käsittääkin itse informanteilta eli suoraan lapsilta tavoiteltavan kokemustiedon. Tällaisesta tiedosta puhutaan lasten tuottamana hyvinvointitietona. Kokemustiedon keruuta tulisi kehittää erityisesti alakouluikäisten ja sitä pienempien lasten osalta. Tällä hetkellä se on hyvin vähäistä. Kokemustiedon saavuttamiseksi laadullisia menetelmiä, esimerkiksi haastatteluja, tulisi käyttää nykyistä enemmän (Lapsiasiainvaltuutetun julkaisuja 2014:3, 134). Lisäksi tiedonkeruussa voisi hyödyntää erilaisia osallistavia menetelmiä.

2.1 Lasten erityisyys tiedon tuottajina

Lapsia tiedon tuottajina on tutkimuksen kontekstissa lähestytty kolmesta eri näkökulmasta käsin. Ensimmäisen mukaan lapset eivät eroa aikuisista tiedon tuottajina. Toisen mukaan lasten tieto ja tietäminen eroavat perustavanlaatuisesti aikuisten tiedosta ja tietämisestä, joten lapsilta kerättävä tieto vaatii erityisiä metodologia ratkaisuja. Kolmas näkökulma edustaa kantaa, jonka mukaan lasten näkökulmaa tavoitellaan samalla tavalla kuin aikuistenkin, mutta ymmärretään se, että lasten taidot eroavat aikuisten taidoista. (James, Jenks & Prout, 1998.) Esimerkiksi lasten biologiset, kognitiiviset sekä psykososiaaliset valmiudet ovat vielä kehittymässä (Helavirta, 2011, 27).

Toisen ja kolmannen näkökulman huomioiminen tiedon keräämisen kontekstissa tarkoittaa sitä, että lapset ja nuoret nähdään erityisinä, yksilöllisinä tiedon tuottajina (Christensen & James, 2000). Ylipäätään relevanttia onkin aloittaa tiedonkeruu siitä lähtökohdasta käsin, mitä ja millaista tietoa sekä millaiselta (ikä, kehitystaso, mahdolliset erityisvaikeudet, sosioekonominen tausta, etnisyys jne.) lapselta halutaan, ja pohtia edelleen, miten tällaista tietoa olisi mahdollista saavuttaa. (Punch, 2002a, 338.)

Lapsia ei tule ajatella homogeenisena joukkona (Punch 2002a). Lapset eroavat sekä aikuisista että toisistaan esimerkiksi sosiaalisilta taidoiltaan sekä elämäkokemuksensa perusteella. Siksi sellaista tutkimusta tehtäessä, jossa lapsilta tavoitellaan kokemustietoa, tulisi käyttää erilaisia metodeja ja menetelmiä. Paras lopputulos saavutetaan, kun käytetään samoja metodeja kuin aikuistenkin kanssa, eli esimerkiksi haastattelua tai havainnointia, mutta myös tekniikoita, joiden on ajateltu olevan erityisesti lasten kanssa käyttökelpoisia. Punch (2002a) itse tutki sitä, kuinka lapset neuvottelevat itsenäisyydestään. Tutkimus sijoittui bolivialaiseen kylään. Hän keräsi aineistoa sekä luokkahuonekontekstissa että lasten jokapäiväisessä elinympäristössä menetelmään etnografiset menetelmät sekä osallistavat (PRA) menetelmät: haastattelu, piirtäminen, valokuvat, päiväkirja sekä erilaisten kirjoitelmien laatiminen. Punch (2002a) korostaa tutkijan ja lapsen välisen luottamuksen merkitystä lasten kanssa työskenneltäessä. Mitä tutumpi ja luotettavampi aikuinen, sitä luotettavampaa tietoa lapsi tuottaa.

Lasten erityisyys kognitiivisten valmiuksien osalta liittyy niin kielen, muistin kuin mielikuvituksenkin kehitykseen (Bourg, 1999 & Punch, 2002a). Kielenkehityksen osalta tulisi huomioida muun muassa se, että lapsen sanavarasto on kehittyvä. Kahden vuoden iässä lapsen sanavarastoon kuuluu muutamia kymmeniä sanoja, ja hän kykenee muodostamaan kahden–kolmen sanan lauseita. Sanavarasto laajenee nopeasti kolmen–neljän vuoden iässä. Ajan, paikan ja sijainnin kuvaus, sekä asioiden ja esineiden laadullinen tarkastelu, ovat kehittyviä taitoja, ja ne kehittyvät erityisesti neljän–viiden vuoden iässä. Neljävuotiaan lapsen voi olettaa osaavan kertoa kuvasta, ja viisivuotiaan ymmärtävän miksi -kysymyksiä, eli pystyvän erittelemään syy–seuraus -suhteita. (Hermansson, 2012.) Lyhyet lauseet ja yksinkertaiset sanat tavoitavatkin pienet lapset parhaiten (Bourg, 1999, 100).

Jean Piaget'in (1970) teoria lapsen ajatusten kehittymisestä katsotaan kehityspsykologiassa vielä tänäkin päivänä relevantiksi. Piaget'in mukaan lapsen ajattelun kehitys etenee vaiheittain. Esimerkiksi esioperationaalisessa vaiheessa (2–6 vuotta) lapsen ajattelu on vielä sidoksissa konkretiaan ja se on hyvin itsekeskeistä. Sanojen merkitykset voivat olla joko laajempia tai rajoitettumia kuin aikuisella. Esioperationaalisessa vaiheessa olevat lapset vastaavat usein kysymyksiin hyvin tarkasti, mutta yksipuolisesti. Konkreettisten operaatioiden kaudella (7–11 vuotta) lapset osaavat jo kertoa enemmän kokemuksistaan kuin aiemmassa vaiheessa olevat. Abstraktit kuvailut ovat edelleen haastavia. On syytä kuitenkin muistaa, ettei lapsia tule tässäkin asiassa "niputtaa" samaan kategoriaan vain ikänsä perusteella. Lapset ovat hyvin yksilöllisiä kielenkehityksensä ja ymmärryksensä suhteen. (Kortesuoma ym. 2003.) Tämän vuoksi onkin aina selvitettävä lapsikohtaisesti kykeneekö lapsi

ymmärtämään kysymykset, joita hänelle esitetään (Räty, 2012, 170). Mitä vanhemmaksi lapsi tulee, sitä enemmän hän luonnollisesti alkaa muistuttaa aikuista tiedon tuottajana.

Muistin on katsottu liittyvän kiinteästi yhteen kielen kehityksen kanssa. Kielen ja havainnointikyvyn kehittyessä, myös kyky palauttaa mieleen asioita kehittyy. On syytä huomioida, että vasta noin 11 ikävuodesta eteenpäin lapsen muisti alkaa olla aikuisen muistin kanssa yhdenvertainen (Scott, 2000, 102). Elämäntilanteen kuormittuneisuus voi vaikuttaa muistamiseen. Erityisesti vaikeissa ja traumaattisissa tilanteissa sekä aikuisten että lasten tiedetään muistavan väärin tai jopa valehtelevan. (Scott, 2000, 106.)

2.2 Tiedonkeruu lapsilta

Kerätessä tietoa lapsilta oikeanlaisen kielen ja sanojen käyttö on tärkeää. Kuten aikuisiltakin kysyttäessä, myös lapsi voi vastata eri tavalla eri tavoin esitettävään, samaa aihetta koskevaan kysymykseen. Käytettyjen kysymysten ja käsitteiden tulisi siis olla samoja, mikäli halutaan kerätä lapsilta vertailukelpoista tietoa. Käsitteiden tulisi myös olla lapsen kokemusmaailman mukaisia. (Einarsdóttir, 2007, 207.) Esimerkiksi Reinikaisen (2007, 52) tutkimuksessa lapset vastasivat hyvin erilailla kun heiltä kysyttiin heidän huolistaan. ”Huoli” näyttäytyi erilaisena lapsesta riippuen. Yksi lapsista kertoi pitkään elämänsä koskevista muutostoiveistaan sekä murheistaan, mutta varsinaiseksi huolen aiheekseen hän määritteli yhden läheisensä kuoleman. Yksi nuorista puolestaan koki kotitilanteensa jonkin verran ikävänä mutta ei määrittelyt sitä huolenaiheekseen. Hän kertoi, ettei hänellä ole huolia sillä ”se on vaan elämää”. Edellä mainittu toimii hyvänä esimerkkinä siitä, ettei aikuisen määritelmä esimerkiksi huolelle ole välttämättä lapsen määritelmän kanssa yhdenmukainen.

Tarja Heinon (2009) kokoamassa tutkimusraportissa edellä esitettyä käsitteen määrittelyyn liittyvää haastetta pyrittiin välttämään. Raportissa esitellään pohjoismaissa toteutettu tutkimus, jossa haluttiin tavoittaa lapsen näkökulma sekä vahvistaa lapsen osallisuutta läheisneuvonpidossa (Family Group Conference). Tutkimuksessa haastateltiin lapsia ja nuoria useana eri ajankohtana. Ensimmäisessä haastattelussa määritettiin sitä, mikä kullekin lapselle tarkoittaa hyvinvointia pyytäen lapsia kuvaamaan asioita, jotka he kokevat tärkeiksi hyvinvointiaan ajatellen. Tarkoituksena oli tavoittaa juuri ne näkökulmat, jotka lasten mielestä olivat tärkeitä ja relevantteja. (Heino, 2009, 50.) Näin aikuinen ei etukäteen määrittelyt hyvinvoinnin ”mittaria”.

On tärkeää, että lapsi todella ymmärtää mitä häneltä on kysytty. Edellä mainitun varmistamiseksi lasta voi esimerkiksi pyytää ajattelemaan ääneen. Li-

säksi kysymysten aikaperspektiivi on syytä huomioida. Scott (2000, 106) esittelee Australiassa (Amato & Ochiltree, 1987) tehdyn tutkimuksen osoittaneen, että lapset vastaavat kysymyksiin parhaiten, mikäli ne koskevat "tätä hetkeä" tai lähimenneisyyttä. Tutkimuksessa haastateltiin 8–9-vuotiaita lapsia koskien heidän perhe-elämäänsä.

Lapsen kertoman "luotettavuuden" arvioimisessa on muistettava, että pienet lapset voivat kertoa sen, mitä olettavat aikuisen haluavan kuulla. Scott (2000, 102) esittelee muun muassa Opien & Opien (1959) haastattelututkimuksessa käyneen ilmi, että aikuisen kysyessä lapsilta taikauskoisuudesta, he vastasivat kaikenlaisen taikauskoisuuden olevan naurettavaa ("silly"). Kuitenkin, tutkittaessa lasten elämää tarkemmin, paljastui siihen liittyvän erilaisia taikauskoon liittyviä elementtejä. Aikuisten odotuksiin vastaaminen näkyi myös lastensuojelun kehittämisohjelman (2004–2007) lasten osallisuuteen liittyvässä hankkeessa (Oranen, 2007). Hankkeen yhtenä tavoitteena oli selvittää, mitä lapset ja nuoret ajattelevat nykyisistä lastensuojelun käytännöistä ja minkälaisia heidän näkemyksenä mukaan olisivat paremmat tavat toimia. Fokusryhmähaastattelujen avulla kysyttiin, minkälaiset asiat lapset ja nuoret näkevät tärkeinä ja merkityksellisinä auttamisen ja lastensuojelun työskentelyn kannalta. Lapset pohtivat ennen ryhmäkeskusteluun tuloa, osaavatko he vastata siellä "oikein" (Ks. Oranen, 2007, 26.)

Kertomuksen luotettavuuden kannalta on myös hyvä muistaa, että lapsilla on vilkas mielikuvitus. Olisikin tärkeää kyetä erottamaan se, perustuuko lapsen kertoma todelliseen vai kuviteltuun (Einarsdóttir, 2007, 199–200). Edellä mainittu on haaste erityisesti kun kyseessä on pieni lapsi. Myöhemmin, iän karttuessa ryhdytään puolestaan kontrolloimaan enemmän sitä, mitä halutaan paljastaa (Scott, 2000, 102).

Lapsen vastaukset ovat siis herkkiä johdateltavuuteen ja kieltämiseen (Korttesluoma, Hentinen & Nikkonen 2003). Karlssonin (2010, 128) mukaan lapset ovat yleensä tottuneet siihen, että aikuiset odottavat heiltä tiettyjä vastauksia. Tämä johtuu siitä, että, aikuinen on äänessä jopa 70–90 % toimintahetken tai oppitunnin puitteissa esim. koulussa, neuvolassa tai muissa asiantuntija-lapsi -tilanteissa. Ammattilaisten kysymykset ovat usein sellaisia, joihin toivotaan tiettyjä vastauksia ja niiden avulla pyritään joko kasvattamaan lasta tai kartoittamaan, mitä tämä muistaa. Lapsi on siis tottunut edellä mainittuun asetelmaan.

Kerätessä tietoa lapsilta useamman erilaisen menetelmän käyttö on siis perusteltua luotettavimman tiedon saavuttamiseksi (Davis, 1998 & Oranen, 2007, Karlsson, 2010). Menetelmien käytön hyötynä on, että interaktio on välillinen eikä suoraan tutkijan kanssa, joka voi olla lapsesta vieras ja jopa pelottava. Lapsen ei siis tarvitse olla suorassa vuorovaikutuksessa ja kommu-

nikoida tutkijan kanssa vastatakseen esimerkiksi "oikein", vaan hän saa rauhassa työskennellä esimerkiksi piirtäen tai kirjoittaen. (Punch, 2002a.) Erilaisien menetelmien käyttö myös lisää aikuisen ja lapsen välistä vuorovaikutusta ja näin ollen osallistavien menetelmien epäsuora hyöty onkin niiden vuorovaikutusta lisäävä efekti (Christensen & James, 2000, 165). Osallistaviin menetelmiin ei tässä yhteydessä ole tarkoituksenmukaista syventyä enempää, mutta niiden arvo hyvinvointitiedonkeruun välineenä lapsilta on merkittävä (Christensen & James, 2000, 162).

Ajateltaessa vaikuttavuustutkimusta tutkimukseen osallistuvia työntekijöitä on kehoitettu käyttämään etenkin pienten lasten kanssa erilaisia menetelmiä itsearviointilomakkeen täyttämisen yhteydessä. Lisäksi edellä mainitun pohjalta on tärkeää, että lapsen itsearviointilomakkeen kysymykset ovat lyhyitä sekä sanamuodoiltaan sellaisia, että ne ovat lapselle ymmärrettäviä ja tämän käyttämän kielen mukaisia. Lisäksi tulisi pohtia käytettyjen käsitteiden osalta sitä, mitä ne mahdollisesti lapselle tarkoittavat. Kysytäänkö lapselta esimerkiksi tämän huolista vai peloista? Luonnollisesti käsitteiden käytön osalta haasteena on se, voidaanko yhtä lomaketta käyttää hyvin eri-ikäisten lasten itsearviointiin. Esimerkiksi huoli-käsite on oletettavasti nuorella (yli 12-vuotiailla) selkeä, mutta tätä pienemmälle lapselle välttämättä ei.

Tällä hetkellä lomakkeen kysymykset ovat ajallisesti suunnattu nykyhetkeen. Lomakkeessa tiedustellaan tämän hetkistä tilannetta, mikä Scottin (2000) mukaan siis tukee lapsia vastaamaan parhaiten kysymyksiin. Lisäksi lomakkeessa on eritelty huolen kokeminen suhteessa johonkin, esimerkiksi perheenjäseneseen. Tämä on pienen lapsen ajattelun ja ymmärryksen konkreettiasidonnaisuuden vuoksi perusteltua. Pienen lapsen on helpompi ymmärtää huoli koskien jotakin kuin abstraktimpi kysymys "oletko huolissasi?"

2.3 Lapsen haastattelun erityispiirteitä

Haastattelu on havainnoinnin ohella yleisin keino kerätä tietoa pieniltä lapsilta. Kuten haastattelut yleensä, ne voidaan toteuttaa yksilö- tai ryhmähaastatteluina. Mitä pienempi lapsi, sitä tarkoituksenmukaisempaa voi olla toteuttaa haastattelu yksilöhaastatteluna. Lasten kohdalla haastattelutilannetta voisi kuvata pikemminkin keskustelutuokioksi, jossa on tarkoituksena se, että lapsi tulee kuulluksi. (Einarsdóttir, 2007, 199–200.) On esitetty, että kysymysvastaus rakenne ei ole lapsen kanssa välttämättä paras mahdollinen, vaan kysymyksiä voi esittää vaikkapa jonkin toiminnan ohella. Tämä on lapselle luontevaa. Usein pieni lapsi puhuu ja tekee jotakin samaan aikaan, sillä verbaalinen kieli sekoittuu muuhun toimintaan. Lasten kommunikaatio on fyysisempää kuin aikuisen. (Strandel 1995, 26.)

Scottin (2000) mukaan kyselylomakkeet eivät sovellu alle 7-vuotiaille kielellisten sekä kognitiivisten rajoitusten vuoksi eli käytännössä alle 7-vuotiasta lasta tarvitaan haastattelemaan aikuinen. Kysymysten tulee olla lyhyitä ja selkeitä sekä kielellisesti lapsen kognitiivisia kykyjä vastaaviksi muotoiltuja. Kysymysten ei tule olla johdattelevia, eivätkä ne saa ulottua liian pitkälle menneeseen lapsen muistiin liittyvien rajoitusten vuoksi. Kysymykset olisi hyvä esitellä. Haastattelutilanteen tulee olla yksityinen sekä rauhallinen, ja luottamuksellisen suhteen syntyyn haastattelijan ja lapsen välillä olisi hyvä panostaa. Scott (2000) perustaa havaintonsa Britanniassa toteuttamaansa tutkimukseen, jossa haastateltiin 800 lasta käyttäen apuna korvalappustereonauhureita. Lapset olivat iältään 11–15-vuotiaita. Tutkimuksen perusteella lasten eri kehitysvaiheet tulee huomioida hyvin. Lisäksi on syytä muistaa, että lapsi voi ymmärtää kysymykset hyvin erilailla kuin aikuinen on olettanut. Tätä voidaan yrittää kontrolloida käyttämällä esitestausta, käymällä ryhmäkeskustelua käytettävistä käsitteistä, jotta saadaan tietoa siitä miten käsitteet ymmärretään, sekä pyytämällä lasta ajattelemaan ääneen.

Haastattelun tukena voidaan käyttää esimerkiksi kuvia tai leluja (Einarsdóttir, 2007, 200). Alle 11-vuotiaille lapsilla kuvien käyttö haastattelutilanteen tukena voi auttaa paljonkin selkiyttämään sitä mitä on sanottu, sillä kuvat tuovat sanotun konkreettisemmaksi (Scott, 2000, 102). Lisäksi ne tarjoavat lapselle mahdollisuuden etäännyttää itseään käsiteltävästä aiheesta ja eläytyä siihen kuvien kautta (Hakovirta & Kallio, 2014). Kuvia voidaan käyttää myös siten, että lapsi tuottaa kerrontaa niiden avulla. On todettu, että lapsen on helpompi kertoa kuvasta kuin abstrakteista asioista. Myös valokuvia on käytetty. Metodi toimii siten, että lasta pyydetään kuvaamaan jotakin asiaa, esimerkiksi perheen arkea, ja kuvien avulla he myöhemmin kertovat arjestaan. Tällöin on mahdollista tavoittaa lapsen oma näkökulma tutkittavaan aiheeseen. Haittapuolina kuvien käytössä voi olla se, että visuaalinen ärsyke myös usein stimuloi lasta kuvitteelliseen kerrontaan. (Zartler & Richter, 2014, 42–48 &) (Valokuvien käytöstä myös Einarsdóttir, 2007).

Aikuinen kertoo haastattelussa usein laajasti teemasta, josta häneltä kysytään. Pieni lapsi vastaa puolestaan usein kirjaimellisesti ainoastaan siihen, mitä häneltä kysytään. (Karlsson, 2011, 128.) Hannele Forsberg (2002) on tarkastellut lasten kokemuksia turvakodissa. Forsbergin (2002, 82) mukaan lapset eivät kerro tietoaan aikuiselle helposti, vaan he tarjoavat vain pieniä tiedon sirpaleita ja saattavat olla hyvin arvoituksellisia kerronnassaan. Edellä mainittu koskee etenkin pieniä lapsia. Vanhemmat lapset alkavat muistuttaa yhä enemmän aikuisia tiedon tuottajina.

Yleensä leikki-ikäisten kanssa on suosittu kysymyksiä, jotka ovat lyhyitä, avoimia, neutraaleja ja ymmärrettäviä (Suoninen & Partanen, 201, 108.) Kor-

tesluoma ym. (2003) toteavat aiempien tutkimusten (Becker, 1970; Lofland & Lofland 1984) kertoneen, että avoimet kysymykset mahdollistavat lasten kerroksen omin sanoin. Avoimet kysymykset nostavat vastausten luotettavuutta, ja ne mahdollistavat lapsen oman näkökulman tavoittamisen aikuisen näkökulman sijaan. Samalla ne myös pakottavat lapsen vastaamaan muutakin kuin kyllä tai ei. Avoimet kysymykset tarjoavat enemmän informaatiota ja nostavat vastausten luotettavuutta. Lapsi saa kertoa omin sanoin näkemystään, jolloin eroavaisuudet aikuisen ja lapsen näkemysten välillä mahdollistuvat. (Kortesluoma ym. 2003.) Siksi lasten kanssa suositaankin usein haastattelua tiedonkeruun menetelmänä. Avoimet kysymykset nousevat kuitenkin haasteeksi silloin, kun pyritään saamaan tietoa vertailukelpoisessa muodossa, kuten käsillä olevassa tutkimuksessa. Tällä hetkellä lapsen itsearviointilomakkeessa olevat kysymykset ovat sekä suljettuja että avoimia siten, että kysymykseen on yleensä annettu valmis vastausvaihtoehto, jota tarvittaessa täydennetään avoimella vastauksella.

Kortesluoman ym. (2003) tutkimuksessa haastateltiin 4–11-vuotiaita lapsia heidän kivun kokemuksestaan. Tutkijat toteavat, että haastattelun avauskysymys on ratkaiseva, sillä se määrittelee paljon haastattelun kulkua. Sen (kuten tietenkin muidenkin kysymysten) tulisi olla lapsen käyttämän kielen mukainen ja ylipäätään hänen kokemusmaailmastaan. Tutkijoiden mukaan toimintaa ilmentävät kysymykset voivat olla lapselle helpompia vastata. Kertessaan kokemuksistaan ja elämästään lapset käyttävät usein toimintaa kuvaavaa kieltä. Vaikka siis haluttaisiin tietoa esimerkiksi lapsen kivuista (kivun tuntemus), voi olla hyvä ajatus kysyä, mitä lapsi tekee, jos tuntee kivun tunnetta. Tutkimuksessa kysyttiin muun muassa 6-vuotiaalta lapselta, mitä tämä tekee, jos tuntee kipua. Kysymyksen tarkoituksena oli selvittää lapsen kipukokemuksia. Lapsi vastasi, että joskus hänen vatsaansa sattuu aamuisin tai iltaisin ja kerran hänen jalkaansa on sattunut niin paljon, että hän olisi voinut itkeä. Oikeastaan lapsi ei siis vastaa kysymykseen mitä hän tekee kun tuntee kipua mutta tulee kertoneeksi, missä hänellä on kipuja. Samassa tutkimuksessa todettiin myös lapsen ohjautuvuus suhteessa kysymyksiin. Haastattelija toteaa aiempaan keskusteluun viitaten, että lääke, jonka sairaanhoitaja on lapselle antanut, helpottaa tämän oloa ja jatkaa kysymällä, helpottaako joku muu lapsen oloa. Lapsi vastaa, että ei. Vaikka haastattelija kysyy uudelleen pariinkin kertaan ja ohjailee lasta esimerkiksi kysyen, eikö esimerkiksi äiti pysty helpottamaan lapsen oloa, lapsi ei mainitse mitään muuta helpottavaa tekijää kuin lääkkeen, sillä tämä vaihtoehto on hänelle ensin ja ennalta annettu.

Lasta haastateltaessa kontekstin merkitys korostuu, sillä lapsen käytös on kontekstisidonnaista. Sama lapsi voi olla hyvin erilainen esimerkiksi kotona ja

koulussa. Einarsdóttir (2007, 207) toteaa, että lasten äänet edustavat sitä maailmaa missä he elävät. Ympäristöllä on siis myös merkitystä sen suhteen, mitä ja miten lapset vastaavat.

Myös se, että lapselle on annettu selkeät ohjeet siitä, kuinka toimia haastattelutilanteessa, on merkittävää. Lapselle tulisi antaa selkeät ohjeet ja välttää johdattelevia kysymyksiä. Mulderin ja Vrijin (1996) tekemässä tutkimuksessa todettiin, että kun lapselle oli haastattelun alussa selvennetty keskustelun sosiaaliset säännöt, lasten antamien väärin vastausten määrä väheni. Sosiaalisilla säännöillä he tässä tapauksessa tarkoittivat sitä, että "en tiedä" oli hyväksyttävä vastaus ja että aikuinen ei pystynyt auttamaan lasta kysymykseen vastaamisessa. Lapselle tulisikin siis selvittää, että on parempi ja suotavampaa vastata "en tiedä" kuin keksiä "oikea" vastaus. Myös Scottin (2000) ja Mayallin (2000) mukaan "en tiedä" -vastaukset tulisi hyväksyä, jotta parhailta arvauksilta vältyttäisiin, ja tämä mahdollisuus tulee saattaa myös lapsen tietoon.

Lapsen tutkimisesta ja haastattelemisesta lastensuojelun kontekstissa on kirjoittanut Tapio Rätty (2012, 169–170). Myös hänen mukaansa haastattelijan odotukset voivat vaikuttaa lapsen kertomaan haastattelijan odotusten suuntaisesti. Haastattelijan tulisikin olla avoin omien mielipiteiden sekä odotustensa osalta. Haastattelun lähtökohtana ei siis tule olla odotus lopputuloksesta. Hyvin nuorten lasten kohdalla kysymyksiä ei tulisi toistaa turhan useasti, sillä saman kysymyksen toistaminen voi saada lapsen ajattelemaan, että hän on aiemmin vastannut väärin tai että hänen epäillään valehtelevan. Mikäli lasta haastatellaan useasti liittyen samaan asiaan, esimerkiksi huostaanottoon, haastattelijan toimesta tapahtuva jatkuva "väärän tiedon toistaminen" voi johtaa lapsen kertomuksen vääristymiseen.

Rädyn (2012, 170) mukaan myös haastattelun "tunnesävy" on merkitsevä. Lasta ei saa painostaa, lahjoa tai uhkailla. Tyypillisesti painostaminen tapahtuu samaa kysymystä toistamalla niin pitkään, että lapsi kyllästyy ja vastaa, kuten haastattelija odottaa. Kysymyksen asettelullakin voidaan johdatella lasta, mikä tulee huomioida erityisesti pienten lasten kohdalla. Haastattelija voi vaikuttaa lapseen myös eleillä ja ilmeillä. Myös Rätty (2012, 170) toteaa, että ennen haastattelua olisi syytä perehtyä lapsen kokemusmaailmaan ja ympäristöön, jotta voidaan rakentaa käsitys siitä, kuinka kehittynyt ja kypsä lapsi on. Lapsen kanssa puhuttaessa tulee huomioida hänen kehitystasonsa ja kielelliset taitonsa.

Myös haastattelijan vieraus tai tuttuus on merkityksellistä. Kortesuoman ym. (2003) mukaan lapseen olisi hyvä tutustua etukäteen esimerkiksi yhdessä leikkien tai pelaten. Tällöin vuorovaikutus on luontevampaa. Myös Oranen (2007, 38) totesi lastensuojelun kehittämishankkeen raportissa, että lapset

olisivat tarvinneet lisää aikaa tutustumiseen ja myös konkreettisia välineitä teeman käsittelyyn ennen ryhmähaastatteluja. Myös virka-asemalla ja statuksella voi olla merkitystä siihen, miten lapsi suhtautuu haastattelijaan (Räty, 2012, 170).

Lahikaisen & Kirmasen (2003) tutkimuksessa 5–6-vuotiailta lapsilta kyseltiin heidän pelkojaan sekä Suomessa että Virossa. Lapsille esitetty kysymys oli ”Mitä asioita sinä pelkää?” Otoksena oli 240 lasta Suomesta ja 120 lasta Virossa. Haastattelut tehtiin yksilöhaastatteluina, sillä ne katsottiin luotettavimmiksi keinoiksi saavuttaa informaatiota. Tutkijat pitivät tärkeänä, että haastattelut aloitettiin ja lopetettiin positiivisiin asioihin lasten elämässä aiheen sensitiivisyyden vuoksi. Positiivisena aloituksena lasta pyydettiin ensin kartoittamaan hänelle tärkeät aikuiset diagrammi-kuvion avulla. Tällaisen aloituksen katsottiin helpottavan lasta mahdollisen jännittämisen ja epävarmuuden kokemuksen purkamisessa. Diagrammi auttoi myös haastattelijaa orientoitumaan lapsen maailmaan läheisverkoston tuntemisen kautta.

Lahikainen & Kirmanen (2003) esittävät tutkimukseensa pohjaten, että ylipäätään lasta haastateltaessa tulisi huomioida seuraavat asiat: haastattelijan tulisi puhua hitaasti ja selvästi artikuloiden ja luoda mahdollisimman kiireetön ilmapiiri. Kaiken vuorovaikutuksen tulisi tapahtua fyysisesti lapsen tasolla eli kasvot samalla korkeudella. Sekä verbaalisesti että ei-verbaalisesti tulisi tehdä selväksi, että haastattelijalla on kiinnostunut lapsen kertomasta. Lapselle tulisi antaa positiivista palautetta, sillä sen merkitys on lapselle suuri, ja lisäksi keskeytykset tulisi sallia lapselle.

Nigel (2002) listasi 8–12-vuotiaiden toiveita koskien heidän kuulemistaan ja kohtaamistaan silloin, kun lapset toimivat informanteina (Helavirta 2011, 31). Lasten mielestä aikuisilla tulisi olla riittävästi aikaa, ja heidän tulisi olla luotettavia sekä rehellisiä. Aikuisen tulisi olla aktiivinen kuuntelija, hänen tulisi tarkentaa lapsen sanomisia ja olla lämmin sekä salliva. Lapset kokivat tarvitsevansa tukea ja rohkaisua etenkin silloin, kun kyse oli vaikeista asioista (myös Einarsdóttir, 2007, 207). Lapset kaipasivat toiminnallisuutta, eivät ainoastaan keskustelua. Lapsilla tuli olla mahdollisuus kertoa heille tärkeistä asioista eikä vain vastata aikuisten kysymyksiin.

Kuntaliiton tutkimus- ja kehittämisprojektissa on voitu vaikuttaa lasten itsearviointitiedon keräämiseen lähinnä rakentamalla sellainen itsearviointilomake, mikä palvelisi mahdollisimman hyvin lapsen mielipiteen selvittämistä lastensuojelutarpeen arvioinnin yhteydessä (ks. tarkemmin luku 3.2). Lapsen ja hänen tilannettaan selvittävän sosiaalityöntekijän työskentelyprosessiin ei mittariprojektissa voida suoraan vaikuttaa, mutta jatkossa voisi olla mahdol-

lista tehdä esimerkiksi ohjeistus lapsen kanssa työskentelyn yhteydessä huomioitavista seikoista.

2.4 Kyselylomakkeella kerätty tieto

Standardoitujen kyselytekniikoiden käyttö alle 7-vuotiaiden lasten kanssa vaatii aikuisen ohjausta ja tukea ensinnäkin kognitiivisten sekä kielellisten ja lukemiseen liittyvien rajoitusten vuoksi (Scott, 2000, 115). Hyvin pieni lapsi ei vielä ymmärrä eroa sen välillä, mitä on sanottu ja mitä tarkoitettu, jolloin mikä tahansa hypoteettinen kysymys on ongelmallinen. Pienten lasten kanssa tulisikin suosia ei-strukturoituja metodeja ja muistaa, että lapset käyttävät paljon muita ilmaisutapoja kuin kieltä (Karlsson, 2011, 135). Myös Karlsson (2010, 129) toteaa, ettei kysymyspatteristoon vastaaminen ole sellainen vuoropuhelun muoto, jota kaikkein nuorimmat lapset luontaisesti käyttäisivät. Kyselylomakkeita ei siis yleensä käytetä kerätessä tietoa pieniltä lapsilta. Erilaisia sovelluksia on kuitenkin kokeiltu, kuten erilaisten kysymysten esittämistä pelien ja leikkien kautta (ks. esim. Einarsdóttir, 2007, 2003).

Kuntaliiton *Lastensuojelun toimintakykymittarissa* lähtökohtana on, että vaikuttavuuden arvioimiseksi tarvitaan strukturoitua, numeerista mittaritietoa vähintään kahdelta ajankohdalta. Myös lapsilta kerättävän tiedon tulee olla strukturoidussa muodossa. (Aaltio 2012.)

”Mulla on asiaa” -hankkeessa (Punamäki & Manninen, 2011) pilotoitiin kokeuksellisen hyvinvoinnin kysely 7–13-vuotiaille lapsille ja nuorille Etelä-Savon alueella. Hankkeessa pilotoitiin myös erilaisia toiminnallisia ja osallistavia menetelmiä, joita kokeiltiin muun muassa kouluissa sekä iltapäiväkerhoissa, sekä lapsille suunnatuissa tapahtumissa. Kyseisenlaiselle tiedolle on tarvetta, sillä alle 14-vuotiaiden kokemaa hyvinvointia kartoittavaa säännöllistä valtakunnallista tai alueellista tiedonkeruuta ei hankkeen toteutusajankohtana 2010–2011 ollut olemassa (mt.) eikä myöskään tämän kirjallisuuskatsauksen teon aikaan (Lapsiasiainvaltuutetun julkaisuja 2014:3, 136). Hankkeessa tuotettiin kyselylomake 7–13-vuotiaiden lasten hyvinvoinnin ja elinolojen tarkastelemiseksi ja vastausten pohjalta julkaistiin *”Näin meillä menee! Etelä-Savon 7–13-vuotiaiden hyvinvointikertomus”*. Hankkeen raportissa on annettu selkeät ja hyvin yksityiskohtaiset ohjeet hyvinvointikyselyn toteuttamiseksi sekä indikaattoritietojen hankkimiseksi.

Lastensuojelun toimintakykymittarin avulla pyritään saamaan tietoa lapsen huolesta koskien perheen tilannetta ja hänen kokemuksestaan koskien sosiaalisen tuen saatavuutta. Kehitettäessä lapsen itsearviointilomaketta osa ”Mulla on asiaa” -hankkeen kyselylomakkeen kysymyksistä voi olla hyvä ottaa tarkastelun kohteeksi ja pohtia niiden soveltuvuutta tutkimukseen. Esimerkiksi

.....

sosiaalisen tuen saatavuudesta on hankeen kyselylomakkeessa tiedusteltu näin: "Onko sinulla sellaista läheistä ihmistä jolle voit kertoa omista asioistasi ja jotka kuuntelevat sinua? (äiti, isä, sisko, veli, muut sukulaiset tai ystävät)". Lisäksi tiedustellaan muun muassa, tunteeko lapsi yleensä olonsa kotona turvalliseksi, mikä voisi kysymyksenä sopia hyvin myös lapsen itsearviointilomakkeeseen.

Tällä hetkellä lapsen itsearviointilomakkeessa ei käytetä likertin -asteikkoa. Mikäli asteikkoa lasten kanssa käytettäisiin, voisi olla parempi kysyä ensin asiaa vain kahden vaihtoehdon kautta, esimerkiksi oletko samaa vai eri mieltä ja tiedustella vasta sitten mielipiteen voimakkuutta. Liian monta vastausvaihtoehtoa voi olla lapselle aluksi liikaa. Kokoavasti, aikuisille suunnattuja lomakkeita tulisi muokata lapsille sopiviksi. (Scott, 2000, 101–103.)

Reinikaisen (2007) tutkimuksessa tutkittiin läheisneuvonpitoprosessia lapsen näkökulmasta käsin. Läheisneuvonpitoon osallistuneiden perheiden lapsia haastateltiin neljä kertaa eri ajankohtina. Vaikka kyseessä on laadullinen tutkimus, aineiston keruussa käytettiin myös määrällisiä mittareita. Lasten kanssa määriteltiin muutoskohteet, joille heitä pyydettiin antamaan numeroarvo tutkimuksen lähtötilanteessa ja uudestaan tutkimuksen eri vaiheissa. Muutoskohteilla tarkoitettiin lapsen itse esiin nostamia ja hänen tärkeäksi kokemiansa asioita (Reinikainen 2007, 47). "Muutoskohde" nimitystä käytettiin, vaikka aina lapsilla ei liittynytään niihin toivetta muutoksesta. Muutoskohteille annettiin kaksi numeroarvoa asteikolla 1–5 siten, että ensimmäinen arvo kuvasi tilannetta tällä hetkellä ja toinen arvo kuvasi toivearvoa eli tulevaisuutta. Haastattelujen yhteydessä tarkistettiin tilanne pyytämällä lasta arvioimaan muutoskohteen tilanne haastatteluhetkellä. Tilastollisen analyysin tekeminen numeerisista muutoskohteista ei ollut tarkoituksenmukaista eikä mahdollista, sillä lasten ja nuorten määrittämät muutoskohteet eivät olleet tilastollisesti vertailukelpoisia niiden pohjautuessa subjektiivisiin kokemuksiin ja lasten omiin määrittelyihin. Numeroarvon antaminen muutoskohteille palvelikin enemmän keskustelua toimien sen apuvälineenä. Osa lapsista ja nuorista olisi mielellään vastannut vain "hyvin" tai "ok" jolloin arvion antaminen ja sen muutoksen tarkastelu veivät keskustelua eteenpäin. Reinikaisen (2007, 57) mukaan lapsen todettiin välillä antavan positiivisempi arvio kvantitatiivisten kysymysten kohdalla kuin mitä vastaava sanallinen kuvaus oli. Yleensä nämä kuitenkin vastasivat toisiaan.

Katsauksen työstämisen aikana tavattiin THL:n tutkija Tiina Muukkosta. Tapamisen yhtenä teemana oli lapsilta kerättävä hyvinvointitieto lastensuojelun kontekstissa. Itsearviointilomakkeen osalta keskusteltiin muun muassa siitä, olisiko mahdollista pyytää sellaisia lapsia, jotka ymmärtävät numerot (kouluikäisiä?) arvioimaan omaa kotitilannettaan esimerkiksi asteikolla hy-

vä–huono. Idea on siis sama kuin edellä Reinikaisen (2007) tutkimuksessa. Lasta pyydettäisiin antamaan arvo tietyllä asteikolla, esimerkiksi; ”minkä arvosanan antaisit kotitilanteellesi tällä hetkellä”, huono 0 ... 10 hyvä. Sama kysymys esitettäisiin lapselle sekä työskentelyn alussa että sen lopussa. Vastaavasti voitaisiin kysyä lapsen antamaa arviota huolen määrästä tai tuen saatavuudesta. Esimerkiksi, ”kuinka huolissasi olet (perheesi tilanteesta) asteikolla 1...10 ”. Numeerisen arvioinnin kautta voitaisiin saada vertailukelpoista tietoa kotitilanteen mahdollisesta muutoksesta. Haasteeksi tässä kohtaa tulevat kuitenkin jälleen pienet lapset, joilla ei vielä ole ymmärrystä numeroista. Lisäksi tulee pohtia, minkä ikäisen lapsen voidaan odottaa ymmärtävän numeroiden painoarvot eli se, että tietty numero kuvaa tiettyä asiantilaa.

3. Hyvinvointitiedon nykytila lastensuojelussa

Lastensuojelun osalta kuntia veloitetaan tekemään vuosittain Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma eli lastensuojelun suunnitelma. Suunnitelma on keskeinen väline kunnan lasten ja nuorten palveluja kehitettäessä, johdattaessa sekä suunniteltaessa. Suunnitelman tulee lain (417/2007 12§) mukaan sisältää tiedot lasten ja nuorten kasvuoloista sekä hyvinvoinnin tilasta, lasten ja nuorten hyvinvointia edistävästä sekä ongelmia ehkäisevistä toimista ja palveluista, lastensuojelun tarpeesta kunnassa, lastensuojeluun varattavista voimavaroista, lastensuojelulain mukaisten tehtävien hoitamiseksi käytettävissä olevasta lastensuojelun palvelujärjestelmästä, yhteistyön järjestämisestä eri viranomaisten sekä lapsille ja nuorille palveluja tuottavien yhteisöjen ja laitosten välillä sekä suunnitelman toteuttamisesta ja seurannasta. (Sosiaaliportti, luettu 6.5.2014.)

Lastensuojelun suunnitelmaa varten tietoa voidaan kerätä mm. tarkastelemalla erilaisia tilastoja. Tilastoitua lastensuojelua koskevaa tietoa on saatavilla THL:n ylläpitämistä tilastoista, joissa muun muassa tilastoidaan kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten lukumäärät sekä avohuollon piirissä olevat lapset ja nuoret. Saatavilla oleva tilastotieto ei ole riittävää. Esimerkiksi Lapsiasiavaltuutetun julkaisussa (2014, 136) todetaan kriittisesti muun muassa, että vaikka avohuollon piirissä on tällä hetkellä 78 000 lasta ja nuorta, ei tiedossa ole millaisia tukitoimenpiteitä nämä lapset tai heidän perheensä saavat. Tämä on selkeä puute. Lisäksi lastensuojelun eri palveluista ja niiden käytöstä saatavilla olevat tiedot ovat hajanaisia.

Puhuttaessa hyvinvointitiedon keräämisestä puhtaasti lastensuojelun kontekstissa tarkoitetaan lastensuojelun asiakkaina olevia (tai olleita) lapsia ja nuoria sekä heidän hyvinvointiaan koskevan tiedon keruuta. Lähtökohta on se, että lastensuojelullisen tuen sekä sijaishuollon piirissä olevat lapset ovat tiedonkeruun suhteen huolestuttavassa asemassa. Heidän hyvinvointiinsa liittyvää tietoa sekä tietoa lastensuojelupalvelujen saatavuudesta ja käytöstä on saatavilla erittäin huonosti (Lapsiasiavaltuutetun julkaisuja 2014). Erityisesti alle 12-vuotiaiden kokemukset eivät tule kuulluiksi, vaan yleensä tutkimuksissa

ääneen ovat päässeet sitä vanhemmat ja jo aikuiset lastensuojelun entiset asiakkaat (Esim. Eronen, 2007).

Tilastoitu tieto ei ole yksin riittävää, vaan hyvinvointitietoa tulisi kerätä myös laadullisia menetelmiä hyödyntäen. Hyvinvointia koskevassa tiedonkeruussa olisikin olennaista tarkastella lapsen ja nuoren subjektiivista kokemusta hyvinvoinnista. Lisäksi tulisi entistä paremmin käyttää hyväksi sekä kustannustietoja että asiakastyössä kertyvää tietoa (Rousu, 2009, 29–30). Kokemustiedon merkitys on viimevuosina alettu tunnistaa, ja hyvinvointitietoa on kerätty muun muassa tutkimalla huostaanotettujen lasten ja nuorten selviytymistä huostaanoton jälkeen esimerkiksi seurantatutkimuksen (Eronen, 2013; Kestilä ym. 2012) ja haastattelututkimuksen (esim. Ekholm, 2013) keinoin. Lisäksi Lapsiasianvaltuutettu, Lastensuojelun keskusliitto ja Pesäpuu ry julkaisivat kaksi vuotta sitten laajan raportin, jossa nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon kehittämiseksi tuotiin esiin. (Vario ym. 2012). Erityisiä puutteita onkin pieniltä lapsilta kerättävän hyvinvointitiedon osalta.

Kokemuksellisen hyvinvointitiedon lisäksi lapsilta kerättävää hyvinvointitietoa koskeva tutkimus käsittää lastensuojelun kontekstissa osa-alueet, jotka tarkastelevat lapsen kuulemistä ja osallisuutta lastensuojeluprosessissa (esim. Muukkonen, 2008) ja etenkin lapsen osallisuutta lastensuojelun alkuarvioinnissa (esim. Möller, 2004). Lisäksi kirjallisuudessa on käsitelty hyvinvointitiedonkeruuta lapsilta sijaishuollon laadun ja vaikuttavuuden kontekstissa (esim. Eronen, 2013).

3.1 Pahoinvointitieto lastensuojelussa

Lastensuojelutyössä on huomioitava se, että lapset eivät helposti kerro negatiivisista kokemuksistaan. Butlerin & Williamsonin (1994) tutkimuksessa 190 lapsesta (6–15-vuotiaita) neljäsosa lapsista raportoi, ettei kerro peloistaan tai negatiivisista kokemuksistaan kenellekään. Syynä oli se, etteivät lapset usko-neet saavansa ongelmiinsa apua. He eivät uskoneet aikuisten olevan valmiita kuuntelemaan lapsia, eivätkä he luottaneet aikuisten pitävän salassa heidän kertomaansa. Tutkimuksessa tuli kuitenkin myös ilmi, että mahdollisuutta puhua ongelmista pidettiin tärkeänä. (Eskonen, 2005, 26.)

Lastensuojelua koskevassa tutkimuksessa on toistuvasti todettu lasta sivuuttavat käytännöt. On ajateltu, että vanhempien kuuleminen ja auttaminen koi-tuu myös lasten hyväksi (ks. esim. Forsberg, 1998; Hurtig, 2003 & Eskonen 2005). Tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, etteivät aikuiset täysin tavoita lapsen kokemusta siitä, mikä lapselle tarkoittaa hyvinvointia tai vastaavasti mitkä asiat lasta huolettavat tai pelottavat (ks. esim. Hill, 1999; Kirmanen, 2000; Helavirta, 2011.) Voi kuitenkin myös olla, ettei lapsi tai nuori itse tun-

nista hänellä olevan vaikeuksia tai ongelmia, vaikka ympäristö näin toteaa olevan (Hill, 1999, 140). Helavirran (2011, 59–60) tutkimuksessa, jossa hän käytti eläytymismenetelmää tutkiakseen lasten käsityksiä hyvin ja huonosti menneestä elämästä, kävi ilmi, etteivät lasten käsitykset hyvästä elämästä paikannu vain vanhempiin ja kotiin. Myös muut suhteet voivat olla hyvinvointia uhkaavia tai edistäviä. Lisäksi voidaan todeta, etteivät arjen keskeiset asiat olleet yksinomaan hyviä tai huonoja. Esimerkiksi kotona saattoi mennä ”välillä hyvin ja välillä huonosti”.

Tällä hetkellä *Lastensuojelun toimintakykymittarin* lapsen itsearviointilomakkeella kartoitetaan lapsen kantamaa huolta liittyen perheeseen tai itseen. Lisäksi kartoitetaan lapsen kokemusta sosiaalisen tuen saatavuudesta. Helavirran (2011) tutkimukseen pohjaten voidaan kuitenkin pohtia, olisiko lapsen kokemaa huolta syytä kartoittaa myös laajemmin, ei vain kotiin tai perheeseen liittyvänä. Hypoteettisena esimerkkinä huolen laajemmasta tarkastelusta voisi esimerkiksi toimia koulua käymätön nuori. Mikäli lomakkeessa kysyttäisiin huolista koskien esimerkiksi koulua, voisi koulussa käymättömyyden syyksi käydä ilmi esimerkiksi koulukiusaaminen.

Sen lisäksi, ettei aikuisten tulisi liiaksi ennakkoon määritellä sitä mitä hyvinvointia on, Hill (1999) toteaa myös, että sosiaalityössä on keskitytty liian vähän lasten voimavaroihin. Hänen tutkimuksessaan lasten omat kokemukset vaikeuksistaan eivät liittyneet työntekijän määrittelemiin tai ennalta arvioituihin vaikeuksiin tai huoliin. Lastensuojelussa onkin osaltaan keskitytty pahoinvointitiedon keräämiseen hyvinvointitiedon sijasta. Tällä hetkellä *Lastensuojelun toimintakykymittarin* lapsen itsearviointilomakkeessa on yksi kysymys, joka voidaan katsoa lapsen voimavaroja kartoittavaksi. Kysymys kartoittaa lapsen kokemusta sosiaalisen tuen saatavuudesta. Lomakkeen kysymys kuuluu: ”onko sinulla läheisiä aikuisia, joilta saat tarvittaessa apua?” Jos lapsi vastaa kyllä, pyydetään lasta kirjoittamaan/kertomaan keitä he ovat. Nuoria ajatellen lomakkeessa kysytään myös, onko lapsella läheisiä kavereita, joiden kanssa lapsi voi jutella huolistaan. Ikätoverisuhteiden on todettu voivan kannatella lasta (Solantaus 2012).

Ylipäätään voidaan kuitenkin pohtia, onko lapsen voimavarojen kartoitus lomakkeen puitteissa riittävää? Eräästä tutkimuksessa mukana olevasta pilottikunnasta tuli palautetta, ettei näin ole. Kunnan työntekijän mielestä lapsen itsearviointilomake on liian ongelmakeskeinen. Työntekijä ei kuitenkaan osannut kertoa, mitä voimavaroja kartoittavat lisäkysymykset voisivat koskea. Aiemmista tutkimuksista tiedetään, että sosiaalinen tuki ja sosiaaliset suhteet kannattelevat lasta (Solantaus, 2012). Näistä lapsen tai nuoren on helppoa kyselylomakkeessa kertoa. Muita voimavarakäyttäjiä (suojaavia tekijöitä) lapsella ovat aiempien tutkimusten mukaan muun muassa hyvät kognitiiviset

taidot ja hyvät tunteiden hallinta taidot (Andershed ym. 2012). Voidaan kuitenkin pohtia, minkä ikäinen lapsi tai nuori on kykenevä itse arvioimaan näitä edellä mainittuja voimavaratekijöitä ja niiden "todentumista" omalla kohdallaan.

Haasteena lapsen itsearviointilomakkeessa on se, että mikäli haluttaisiin kartoittaa esimerkiksi useampia voimavaratekijöitä tai tarkastella laajemmin lapsen kokemaa kuormitusta ja huolta (lapsi voi olla huolissaan aivan muusta kuin perheensä tilanteesta tai itsestään, mikä varmasti on hänen voimavarojaan kuormittavaa), lomakkeesta tulisi liian pitkä. Pilotointivaiheesta kerätyn palautteen mukaan (Lempinen 2014) lomaketta ei toivottu pidennettävän.¹ Esimerkkinä edellä mainittuun liittyen muun muassa "Mulla on asiaa" -hankkeen raportissa (Punamäki ym. 2011) kuvataan, kuinka kyselyn loppua kohden kysymyksiin vastanneiden lasten määrä vähenee. Syyksi esitetään, ettei lapsi ole vastaamisajan puitteissa ehtinyt vastata kaikkiin kysymyksiin, mutta on myös mahdollista, ettei lapsi ole jaksanut vastata.

3.2 Tiedonkeruu lapsilta lastensuojelutarpeen selvitysvaiheessa

Lastensuojelulaissa (417/2007 5§, 20§) todetaan, että lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Mielipiteen selvittäminen koskee siis kaikkia lapsia iästä riippumatta. Selvittäminen tulee tehdä lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin. Lisäksi kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.

Lastensuojelun perustehtävän mukainen lastensuojelutarpeen mukainen arviointi tiivistyy kysymykseksi siitä, millaiset ovat lapsen tarpeet ja vanhempien kyky vastata näihin tarpeisiin. Arvioinnin on tarkoitus vastata kysymykseen siitä, tarvitseeko perhe lastensuojelun tarjoamaa apua tuen tai/ja kontrollin muodossa. Tällöin arviointia tehdään sekä lapsen tilanteesta, hyvinvoinnista ja tarpeista että vanhempien kyvystä vastata näihin tarpeisiin. (Oranen, 2006, 7.) Lastensuojelun käytänteissä on todettu lapsen usein jääneen sivuosaan. Pääpaino on ollut työskentelyssä aikuisten (vanhempien) kanssa (Oranen, 2006, 15.) Vaikka lapsen hyvinvointi on vahvasti yhteydessä van-

---

¹ Tällä hetkellä lomakkeessa on seitsemän kysymystä

hempien hyvinvointiin ja jaksamiseen, ja siksi myös vanhempien tilanteen arviointi on tärkeää, on lapsen osallistamista prosessiin korostettava.

Lastensuojelutarpeen selvitysvaiheen arviointia on leimannut struktuurin puute ja työkäytänteiden moninaisuus (esim. Möller, 2004; 2005, Oranen, 2006). Osuvasti esimerkiksi Orasen (2006) raportti, joka käsittelee lastensuojelun alkuarvioinnin käytänteitä, on nimetty "Tutkimista ja tunnustelua" otsikon kuvatessa osaltaan arviointityöskentelyn epämääräisyyttä. Raportissa kuvataan kunnille tehty kysely siellä käytetyistä arvioinnin menetelmistä. Selvisi, ettei yhtenäisiä arviointikäytänteitä ole.² Arvioinnin moninaisuuden haaste on tiedostettu ja arvioinnin mallintamiseen on pyritty muun muassa "Kohtaavaa lastensuojelua" -hankkeessa, jonka tuotoksena syntyivät julkaisut "Sattumista suunnitelmallisuuteen - Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa" (2004) ja "Arviosta sanoisin - Tutkimus lastensuojelun asiakkaiden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta" (2005).

Lastensuojelutarpeen arvioinnissa on korostettu arvioinnin tilannesidonnaisuutta ja toisaalta pyrkimystä yhdenmukaisiin arviointikäytänteisiin arvioinnin laadun ja asiakkaiden oikeusturvan takaamiseksi. Arviointia yhdenmukaistavia käytäntöjä etsittäessä päädytään kysymykseen siitä, kuinka arviointia on mahdollista tehdä yhdenmukaisesti huomioiden kuitenkin lasten ja perheiden yksilölliset tilanteet sekä yksilölliset erot. Miten huomioidaan esimerkiksi lapsen ikä ja kehitystaso ja siitä johdettavat valmiudet kommunikaatioon? Entä miten lapsen rooli ja asema arviointiprosessissa muuttuu iän myötä? Lisäksi esiin on nostettu lapsen sukupuolen merkitys ja pohdittu yleisellä tasolla sitä, ovatko esimerkiksi tyttöjen ja poikien tarpeet erilaisia. (Oranen, 2006, 40). Nämä kysymykset on osaltaan ratkaistava myös pohdittaessa vaikuttavuustutkimuksessa käytettävää lasten itsearviointilomaketta. Haasteena on, että lomakkeen tulisi olla sopiva hyvin monen ikäisen lapsen arviointiin. Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, että kysymysten tulisi olla vastausvaihtoehtoineen sellaisia, että toisaalta nuoret kokisivat lomakkeen täyttämisen mielekkääksi, toisaalta se olisi mahdollista täyttää hyvin pienten lasten kanssa.

Vauvan ja puhumattoman lapsen kohdalla arviointi on haastavaa. Tällöin lapsen näkökulmaa on tavoiteltava muilla keinoin kuin keskustelemalla. Havainnointikyky ja sensitiivisyys lapsen viesteille ovat työntekijän toiminnassa keskeisessä asemassa. Mitä pienempi lapsi, sitä enemmän lapsen ja vanhempien vuorovaikutuksen havainnoinnin merkitys tiedonkeruussa korostuu. Vuorovaikutuksen havainnoinnin menetelmiä on kehitetty erityisesti kiintymyssuhde-

---

² Tarvittaessa Orasen raportista löytyy tietoa Suomessa käytössä olevista menetelmistä

teoriaan pohjaten. Teorian mukaan varhaisella kiintymyssuhteella katsotaan olevan merkittävä vaikutus myöhempään kehitykseen ja sosiaalisiin suhteisiin. Suomessa käytettyjä vuorovaikutuksen arviointimenetelmiä on listattu Orasen (2006, 56) raportissa ja sieltä ne on listattu myös tämän katsauksen lähdeluettelon perään. Tarvittaessa niiden avulla voidaan hankkia tietoa tutkimuksessa käytettävän lasta koskevan lomakkeen kehittämisen tueksi.

Tutkimuksessa lapsen itsearviointilomake on tarkoitettu täytettäväksi lapsen kanssa, mikäli lapsi ei esimerkiksi ikänsä puolesta ole kykenevä lomaketta itse täyttämään. Haasteena on kuitenkin se, kuinka varmistaa pienten lasten kohdalla oikein tulkitseminen. Toisin sanoen, mikäli pienen lapsen mielipiteen selvittäminen tiivistyy havainnointiin ja vuorovaikutuksen seuraamiseen, voiko sosiaalityöntekijä tehdä niin varmoja päätelmiä havainnointinsa perusteella, että ne on mahdollista kirjata ylös lapsen itsearvioinniksi? Lisäksi voidaan pohtia, onko työntekijän täyttämä lomake enää lapsen itsearviointia lainkaan?

Lastensuojelutarpeen selvitysvaiheen arviointi on haastava prosessi. Tutkimuksista tiedetään, etteivät vieraat aikuiset ja erityisesti auttavat ammattilaiset ole niitä, joiden kanssa lapset ensisijaisesti jakavat huoliaan (Hill 1999). Hillin mukaan lapset pelkäävät, etteivät voi kontrolloida asiakkuusprosessiaan eikä heille myöskään ole selvää, mikä työntekijän (sosiaalityöntekijän) rooli on. Palmerin (1999) perheväkivaltaa käsittelevän tutkimuksen mukaan puolestaan seuraavat asiat olivat lasten mielestä este omien kokemusten kertomiselle: pelko kertomisen seurauksista, syyllisyydentunto eli usko omaan syyllisyyteen, todellisuuden vääristyminen eli epätietoisuus siitä, mikä on oikein ja väärin, sekä sanattomuus eli se, ettei tapahtumalle löytynyt oikeita sanoja.

4. Lopuksi

Edellä on käyty läpi lapsen erityisyyttä informantteina sekä tutkimuksen että lastensuojelun kontekstissa. Selväksi on käynyt se, että mitä pienemmän lapsen ollessa kyseessä, sitä haastavampaa luotettavan tiedon saaminen on. Lisäksi haasteena Kuntaliiton tutkimus- ja kehittämisprojektin tutkimusasetelmassa on se, ettei tutkijalla ole itsellään vaikuttamismahdollisuuksia koskien sitä, miten tietoa lapsilta kerätään. Vastausten luotettavuuteen voidaan vaikuttaa ainoastaan lomakkeen ja sen kysymysten muotoilulla sekä työntekijöiden ohjeistuksella.

Itsearviointilomakkeiden täytön suhteen on saatu pilottikunnista palautetta (ks. Lempinen 2014 ja 2015), jonka mukaan niitä ei ole täytetty alle kouluikäisten lasten kanssa. Eräs työntekijä kuitenkin kertoi ”koettaneensa” täyttää lomaketta neljävuotiaan lapsen kanssa ja lopulta onnistunut yllätykseen hyvin. Voidaankin pohtia, onko lastensuojelutarpeen selvitysvaiheessa käytänteitä, joissa pienten lasten ajatuksia ei kuulla siksi, että lasten ajatellaan olevan liian pieniä niitä kertomaan. Tutkimuksen aineistonkeruun kannalta on mietittävä, olisiko jonkinlaisen ”saatekirjeen” tekeminen työntekijöille itsearviointilomakkeiden mukaan järkevää. Saatekirjeessä voitaisiin korostaa lapsen mielipiteen selvittämisen tärkeyttä ja motivoida työntekijöitä kokeilemaan lomakkeen täyttämistä myös pienten lasten kanssa. Saatekirjeessä voisi olla lyhyesti käsitelty myös tässä katsauksessa esiteltyä tietoutta, tarpeellisilta osin. Lisäksi työntekijöitä voisi auttaa selkeä rajanveto iästä eli siitä, minkä ikäisten lasten kanssa lomaketta täytetään. Tätä ikärajaa ei kuitenkaan saa asettaa liian korkeaksi, sillä jo lastensuojelulain mukaisesti kaikkia lapsia on kuultava.

Lapsen itsearviointilomaketta kehitettäessä tulee huomioida sen joukon heterogeenisyys, joka lomakkeen kysymyksiin vastaa. Näin ollen voidaan pohtia, olisiko tarpeenmukaista rakentaa useampi lomake esimerkiksi kolmea tai kahda ikäryhmää ajatellen. Tällöin haasteeksi tulee kuitenkin koko aineiston tietojen vertailukelpoisuus. Toisaalta vertailtavuus säilyy yhä ikäryhmien kesken eli niiden välillä, jotka täyttävät samaa lomaketta.

Viitaten aiempaan katsauksessa esiin nostettuun tietoon on selvää, että itsearviointilomakkeen kysymysten muotoilulla on suuri merkitys. Niiden tulisi olla lapselle ja nuorella ymmärrettäviä. Teoreettista tietoa koskien sitä, millaisia käsitteitä kunkin ikäisten lasten kanssa tulisi käyttää, on osoittautunut todella haastavaksi löytää. Tällaisia ”linjauksia” on haasteellista, ellei mahdollista tehdä. Näin ollen itsearviointilomakkeen esitestaus auttaa oikeanlaisten kysymysten löytämisessä. Mikäli lomakkeessa käytetään jotakin keskeistä käsitettä kuten ”huoli”, voitaisiin myös tehdä kartoitusta siitä, mitä kyseinen käsite yleensä lapselle tarkoittaa ja miten kunkin ikäinen lapsi käsitteen ymmärtää. Tällainen lähestymistapa vie kuitenkin aikaa ja vaatii resursseja.

Aiemmin tässä katsauksessa on nostettu esiin tutkimus koskien lasten pelkoja Suomessa ja Virossa. Tutkijat (Lahikainen & Kirmanen) pitivät tärkeänä, että haastattelut aloitettiin ja lopetettiin positiivisiin asioihin lasten elämässä aiheen sensitiivisyyden vuoksi. Positiivisuus voi olla edellä mainitun valossa syytä huomioida myös vaikuttavuustutkimuksen itsearviointilomakkeessa, sillä se täytetään lastensuojelutarpeen selvitysvaiheessa, jossa elämäntilanteiden voidaan osan lapsista kohdalla olettaa olevan kuormittuneita. Vaikuttavuustutkimuksen itsearviointilomake alkaa tällä hetkellä kysymyksellä ”onko sinulla läheisiä aikuisia joilta saat tarvittaessa apua”? Jos lapsi vastaa kyllä, häntä pyydetään kertomaan keitä. Lomakkeen aloitus on siis positiivissävytteinen. Esimerkiksi kysymykset ”keitä tärkeitä/läheisiä aikuisia sinulla on elämässäsi”? tai ”keiltä aikuisilta saat apua kun sitä tarvitset?” olisivat kuitenkin vielä positiivisempia. Voitaisiin myös kysyä yksinkertaisesti: ”ketkä ovat tärkeitä aikuisia/ihmisiä sinulle”?

Lapsen itsearviointilomakkeen tarkoituksena on tutkimusprosessissa osoittaa lastensuojelutarpeen selvitysvaiheen työn vaikuttavuus. Tällöin ollaan kiinnostuneita siitä muutoksesta, mikä mittauksen välillä mahdollisesti tapahtuu tai on tapahtumatta. Näin ollen voisi olla perusteltua mitata jotakin muuttujaa yhden numeron avulla ja seurata sen muutosta. Tällainen lähestymistapa voisi toimia ainakin sellaisten lasten kohdalla, jotka ymmärtävät numerot.

Lapsilta ja etenkin pieniltä lapsilta tiedon kerääminen vaatii vuorovaikutusta. Haastattelu ja erilaiset menetelmät ovat keskeisessä asemassa, sillä pieni lapsi ei osaa täyttää kyselylomaketta itsenäisesti. Vaikuttavuustiedon saamiseksi vaaditaan strukturoitua, numeerista tietoa vähintään kahdelta ajankohdalta, jolloin tutkimuksen näkökulmasta on mietittävä sitä, minkä ikäisen lapsen mielipidettä tai kokemusta lapsen itsearviointilomakkeella voidaan tutkimuksessa tavoitella.

Miten katsaus tehtiin?

Lastensuojelun kontekstia käytettiin tässä katsauksessa ensin rajaavana elementtinä. Tuija Eronen (2007) on kartoittanut ja koonnut yhteen 2000-luvulla julkaistun suomalaisen lastensuojelututkimuksen. Erosen kirjallisuuskatsaus toimi tiedonhaun lähtökohtana. Etsimistä ohjaavana kysymyksenä toimi se, miten hyvinvointitietoa lapsilta lastensuojelututkimuksen kontekstissa on kerätty. Erosen katsauksesta poimittiin ne tutkimukset, jotka koskettivat jollakin tapaa lapsilta ja nuorilta kerättävää hyvinvointitietoa eli kokemustietoa (Helavirta, 2011). Tämän jälkeen tutkimukset on käyty yksitellen läpi kartoittaen sitä, miten hyvinvointitietoa näissä tutkimuksissa on kerätty. Kriteerinä tutkimuksen yksityiskohtaisemmalle tarkastelulle on ollut se, että siinä on käytetty alle 18-vuotiaita tiedon tuottajina. Erosen tutkimusten läpikäynnin jälkeen katsottiin Helka-tietokannasta kaikki lastensuojeluun liittyvät vuoden 2007 jälkeen vuoteen 2014 julkaistut tutkimukset ja teokset. Haku suoritettiin hakusanalla "lastensuojelu". Tästä listasta poimittiin jälleen kaikki sellaiset tutkimukset, teokset ja opinnäytteet, jotka nimensä perusteella antoivat ymmärtää lasten toimineen niissä informantteina tai mitkä näyttivät käsittelevän lapsen näkökulmaa ja osallisuutta lastensuojelun sosiaalityössä.

Hyvinvointitieto voidaan jakaa tietoon, jossa lapset ovat tiedontuotannon kohteena tai tiedon tuottajina (Helavirta, 2011). Keskityttäessä lapsiin tiedon tuottajina, pois rajautuvat sellaiset tutkimukset, joissa lapset ovat tiedon kohteena ja jotka palvelevat ainoastaan välillisesti tavoitetta tuottaa tietoa lasten hyvinvoinnista. Tällaisia tutkimuksia ovat esimerkiksi lastensuojelun kontekstissa tehdyt tutkimukset, joiden tavoitteena ei varsinaisesti ole hyvinvointia koskevan tiedon kerääminen, mutta tutkimustehtävä ja siihen vastaaminen kuitenkin tuottaa tällaista tietoutta.

Liikkeelle lähdettiin lastensuojelun kontekstista mutta tutustuttaessa kyseiseen kirjallisuuteen huomattiin pian, että tarkastelua tulisi laajentaa myös lastensuojelun ulkopuolelle koskemaan kirjallisuutta ja tutkimuksia, joissa pohditaan lasten erityispiirteitä informantteina. Erityisesti lähdettiin tarkastelemaan metodikirjallisuutta. Tarkastelun kautta päädyttiin havaintoon siitä, että lapsia koskeva tutkimuskirjallisuus jakautuu pitkälti lasten tutkimisen eettisten periaatteiden pohdintaan, lasten osallisuuden tarkasteluun tiedonkeruussa, lasten haastattelun erityispiirteisiin sekä erilaisten toiminnallisten menetelmien tarkasteluun. Tässä katsauksessa ei tarkasteltu toiminnallisia menetelmiä, sillä Kuntaliiton vaikuttavuustutkimuksessa tutkijalla ei ole suoraa vaikuttamismahdollisuutta siihen, mitä menetelmiä sosiaalityöntekijä lapsen kanssa soveltaa pyytäessään tätä vastaamaan lapsen itsearviointilomakkeen kysymyksiin. Lisäksi tutkimusetiikkaa koskeva kirjallisuus rajattiin katsauksen

ulkopuolelle. Kuntaliiton tutkimusprojektin kannalta tässä vaiheessa keskeisiä teemoja olivat lasten osallisuus tiedonkeruussa ja lapsen haastattelun erityispiirteet, joten katsaus keskittyi näihin teemoihin.

KIRJALLISUUS

Aaltio, Elina. 2015. Lastensuojelutarpeen arviointi perheen toimintakykyä mittaamalla. Lastensuojelun vaikuttavuusmittari -projektin väliraportti. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Amato, P. & Ochiltree, G. 1987. Interviewing children about their families. A note on data quality. *Journal of Marriage and Family*. 49.

Anderhed, Anna-Karin & Andershed, Henrik & Farrington, David P. 2012. Risk and protective factors among preschool children for future psychosocial problems. – What we know from research and how it can be used in practice. Report written on the commission of the Nordic Welfare Center.

Balen, Rachel & Blyth, Eric & Calabretto, Helen & Fraser, Claire & Horrocks, Christine & Manby, Martin. 2006. Involving children in health and social research. *Childhood* 13 (1), 29–48.

Becker H.S. 1970. Interviewing medical students. *American Journal of Sociology* 62, 199–201.

Bourg, Wendy & Broderick, Raymond & Flagor, Robin & Meeks Kelly, Donna & Lang Ervin, Diane & Butler, Judy. 1999. *A Child Interviewer's Guidebook*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.

Butler, Ian & Williamson, Howard. 1994. *Children Speak. Children, Trauma and Social Work*. Exeter: Longman

Christensen, Pia & James, Allison. 2000. *Childhood Diversity and Commonality. Some Methodological Insights*. Christensen, Pia & James, Allison (toim.) *Research with children. Perspectives and Practices*. London & New York: Routledge/Falmer.

Crivello, Gina & Camfiel, Laura & Woodhead, Martin. 2009. How Can Children Tell Us About Their Wellbeing? Exploring the Potential of Participatory Research Approaches within Young Lives. *Social Indicators Research* 90 (1), 51–72.

Davis, John, M. 1998. Understanding The Meanings of Children: A Reflexive Process. *Children and Society* 12 (5), 325–335.

Ekholm, Elina. 2013. "mä en olis tässä nyt - Nuorten kokemusasiantuntijoiden mielipiteitä Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. Diakonissalaitoksen raportteja 1/2013. Saatavana www-muodossa:

https://www.hdl.fi/images/stories/liitteet/HDL_Raportti1_2013_Ekholm_netti.pdf Luettu 6.5.2014

Eronen, Tuija. 2004. "Suhteissa oloa" [Elektroninen aineisto]: lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkerrat häpeän kuvastajina. Lisensiaatintyö. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Sosiaalityö. Tampereen yliopisto.

Eronen, Tuija. 2007. Katsaus 2000-luvulla julkaistuun Suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. [http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beee3e/2000-](http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beee3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf)

[luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf](http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beee3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf) Luettu 7.5.2014.

Eronen, Tuija. 2013. Viisi vuotta huostaanotosta - Tutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Terveys- ja hyvinvoinninlaitos. Raportti 4/2013. Saatavana www-muodossa:

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104355/URN_ISBN_978-952-245-833-9.pdf?sequence=1 Luettu 6.5.2014

Eskonen, Inkeri. 2005. Perheväkivalta lasten kertomana. Mitä ja miten lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta. Acta Universitatis Tampereensis 1107. Tampereen yliopistopaino.

Eskonen, Inkeri. 2001. Miten lapset kertovat läheisiin suhteisiin liittyvästä väkivallasta. Lasten terapiaryhmässä käyttämien kerrontatapojen analyysi. Janus vol. 9 (1) 2001, 22-39.

Forsberg, Hannele. 1998. Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Saarijärvi: Lastensuojelun keskusliitto.

Forsberg, Hannele. 2002. Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa: Arviointitutkimus Lapsen aika -projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu; 31. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Forsberg, Hannele, Aino Ritala-Koskinen ja Maritta Törrönen (toim.) 2006. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Juva: PSkustannus

Hakovirta, Mia & Kallio, Johanna. 2014. Lasten käsityksiä köyhyydestä ja köyhyyden syistä. Yhteiskuntapolitiikka. 2/2014.

Heino, Tarja & Pösö, Tarja. 2003. Tilastot ja tarinat lastensuojelun tietolähteinä. Yhteiskuntapolitiikka 68 (6).

Heino, Tarja. 2009. Family Group Conference from a child perspective. Nordic Research Report. National Institute for Health and Welfare. Report 13/2009. Jyväskylä: Gummerus Printing.

Helavirta, Susanna. 2011. Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Väitöskirja. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto.

Hermansson, Elina. 2012. Kielen ja kommunikaation kehitys. Duodecim, terveystieteiden tutkimus. Saatavana www-muodossa:
http://www.terveyskirjasto.fi/kotisivut/tk.koti?p_artikkeli=kot00607&p_teos=kot&p_osio=104&p_selaus=

Hill, Malcolm. 1999. What's the problem? Who can help? The perspectives of children and young people on their well-being and on helping professionals. Journal of Social Work Practice 13(2), 135–145.

Hurtig, Johanna. 2003. Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

James, Allison & Jenks, Chris & Prout, Alan. 1998. Theorizing Childhood. Cambridge: Policy Press.

Karlsson, Liisa. 2003. Sadutus: avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Karlsson, Liisa. 2010. Lapsinäkökulmainen tutkimus ja aineiston tuottaminen. Teoksessa: Kallio Aino & Ritala-koskinen, Aino & Rutanen, Niina. (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisu 105. Helsinki: Yliopistopaino

Karlsson, Liisa & Karimäki, Reeli. 2012. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Suomen kasvatustieteellinen seura.

Keränen, Saara. 2004. Tukiperhetoiminta lasten kuvaamana: tutkimus lasten osallistumisesta ja kokemista merkityksistä lastensuojelun avo-huollon tukiperhetoiminnassa.

Kinnunen, S. & Einarsdóttir, J. 2013. Feeling, wondering, sharing and constructing life: Aesthetic experience and life changes in young children's drawing stories. International Journal of Early Childhood, 45(3), 359-385.

Kirmanen, Tiina. 2000. Lapsi ja pelko. Sosiaalipsykologinen tutkimus 5-6-vuotiaiden lasten peloista ja pelon hallinnasta. Väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Korkiakangas, Mirja. 2005. Perheen voimavaroja etsimässä: tapaustutkimus asiakaslähtöisistä työorientaatioista lastensuojelun perhetyössä. Lisensiaatin-työ lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sosiaalityö. Lapin yliopisto.

Kortesuoma, Riitta-Liisa, Hentinen, Maija & Nikkonen, Merja. 2003. Conducting AQualitative Child Interview: Methodological Considerations. Journal of AdvancedNursing 42 (5). 434-44.

Lagström, Hanna & Pösö, Tarja. & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa. 2011. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusseura ry. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 101. Helsinki: Yliopistopaino.

Lahikainen, Anja Riitta & Kirmanen, Tiina & Kraav, Inger & Taimalu, Merle. 2003. Studying Fears in Young Children. Two Interview Methods. Childhood 10(1) 83-104

Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja. Eriarvoistuva lapsuus. Lasten hyvinvointi kansallisten indikaattoreiden valossa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu- ja 2014:3. Saatavana www-muodossa
http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=479644&name=DLFE-29907.pdf Luettu 8.5.2014

Laitinen, Arja. 2006. Voitko tietää miltä minusta tuntuu: läheisen kuolemaan, lemmikkieläimiin, vanhempien työttömyyteen ja koulukiusaamiseen liittyvät nuorten kokemukset. Lisensiaattityö. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos, Kansanterveystieteen ja kliinisen ravitsemustieteen laitos. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Lempinen, Laura. 2014. Lastensuojelun toimintakykymittari. Pilotointivaiheen kuntapalaute. Julkaisematon asiakirja.

Lempinen, Laura. 2015. Palaute mittarin pilotoinnista. Teoksessa Elina Aaltio (2015) Lastensuojelutarpeen arviointi perheen toimintakykyä mittaamalla. Lastensuojelun vaikuttavuusmittari -projektin väliraportti. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Lofland J. & Lofland L.H. 1984. Analyzing Social Settings: A Guide to Qualitative Observations and Analysis, 2nd edn. Wadsworth, Belmont.

Mayall, Berry. 2000. Conversations With Children. Christensen, Pia & James, Allison (toim.) Research with children. Perspectives and Practices. London & New York: Routledge/Falmer.

Muukkonen, Tiina. 2008. (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -

instituutin julkaisusarja nro.17. Saatavana www-muodossa:

<http://www.sosiaaliportti.fi/File/59047b25-bcc9-4ab3-a948-0e2676c8a729/Suunnitelmallinen%20sosiaality%C3%B6%20lapsen%20kanssa.pdf>

Muukkonen, Tiina. 2014. Henkilökohtainen tiedonanto. THL 10.6.2014.

Möller, Sointu. 2004. Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Pesäpuun opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Möller, Sointu. 2005. Arviosta sanoisin: tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Lisensiaatintutkimus. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

O'Kane. 2000. Development of Participatory Techniques. Facilitating Children's Views about Decision Which Affect Them. Teoksessa: Christensen, Pia & James, Allison. 2000. (toim.) Research with children. Perspectives and Practices. Children as respondents. London & New York: Routledge/Falmer

Opie, I. & Opie, P. 1959. The Love and Language of schoolchildren. Oxford: Oxford University Press.

Oranen, Mikko. 2006. Tutkimista ja tunnustelua - Lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämissuuntia. Alkuarviointi- ja avohuoltotyöryhmän loppuraportti 22.3.2006. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Saatavana www-muodossa <http://www.sosiaaliportti.fi/File/a79d1456-1e50-4116-8815-96c6e88f21fd/Alkuarviointi%20Loppuraportti.pdf> Luettu 5.5.2014.

Oranen, Mikko. 2007. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriö Lastensuojelun kehittämisohjelman osahankeen raportti <http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/@Bin/1911491/mit%C3%A4%20mielt%C3%A4!%20raporttiCS3.pdf> Luettu 15.5.2014

Palmer, Sally E. Brown, Ralph A. & Rae-Grant, Naomi I. & Loughlin, Joanne M. 1999. Responding to Children's Disclosure of Familial Abuse: What Survivors Tell Us. Child Welfare League of America 78(2), 259-282.

Paavola, Auli. 2008. Lasten ja nuorten elinoloja koskevat tilastot ja muut tietolähteet. Lapsiasiainvaltuutetun toimiston selvityksiä 3:2008. Sosiaali- ja terveysministeriö. http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=101063&name=DLFE-8156.pdf Luettu 7.5.2014

Piaget, J. (1970) Genetic Epistemology. United States of America: Columbia University Press.

Punch, Samantha, 2002a. Research with Children. The same or different from research with adults? *Childhood*.9(3)321-341. Saatavana [www-muodossa: http://www.dreamscanbe.org/Reasearch%20Page%20Docs/Punch%20-%20research%20with%20children.pdf](http://www.dreamscanbe.org/Reasearch%20Page%20Docs/Punch%20-%20research%20with%20children.pdf)

Punch, Samantha, 2002b. Interviewing Strategies with Young People: the "Secret Box", Stimulus Material and Task-based Activities. *Children and Society* 16(1), 45–56.

Punamäki, Marika & Manninen, Paula. (toim.) 2011. Mulla on asiaa. Ohjeita lasten hyvinvointitiedon hankintaan kunnassa. Juvenia - Nuorisolan osaamiskeskittymä. Mikkelin ammattikorkeakoulu. Saatavilla [www-muodossa: http://juvenia.mamk.fi/general/Uploads_files/Mulla_on_asiaa-Tiedonkeruun_opas.pdf](http://juvenia.mamk.fi/general/Uploads_files/Mulla_on_asiaa-Tiedonkeruun_opas.pdf)

Punamäki, Marika. 2011. Näin meillä menee! Etelä-Savon 7-13-vuotiaiden hyvinvointikertomus. Juvenia - Nuorisolan osaamiskeskittymä. Mikkelin ammattikorkeakoulu. Saatavilla [www-muodossa: http://www.mamk.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/mamk/embeds/mamkwwwstructure/19604_Nainmeillamenee.pdf](http://www.mamk.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/mamk/embeds/mamkwwwstructure/19604_Nainmeillamenee.pdf)

Puroila, Anna-Maija & Estola, Eila. 2012. Lapsen hyvä elämä? Päiväkotiarjen pienten kertomusten äärellä. *Journal of Early Childhood Education Research*. 1(1), 22-43.

Puroila, Anna-Maija, Estola, Eila & Syrjälä, Leena. 2012. Having, loving, and being: children's narrated well-being in Finnish day care centres. *Early Child Development & Care*; Apr2012, Vol. 182 Issue 3/4, p.345-362, 18p.

Rautio, Paula: 2004. "Kyllä se varmaan silleen välittää..." – Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Lapsi- ja nuorisosiaalityön erikoisala. Lapin yliopisto. Pelastakaa Lapset, Julkaisusarja numero 2. Jyväskylän yliopistopaino.

Rousu, Sirkka 2009. Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman laadinta kunnissa. Opas lakisääteisen suunnitelman laadintaan. Osa 2. Suunnitelman seuranta ja arviointi. LapsiARVI-julkaisuja. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. Saatavana [www-muodossa http://shop.kuntatyonantajat.fi/product_details.php?p=280](http://shop.kuntatyonantajat.fi/product_details.php?p=280)

Scott, Jacqueline. 2000. Children as respondents. Challenge of Quantitative Methods. Christensen, Pia & James, Allison (toim.) *Research with children. Perspectives and Practices*. London & New York: Routledge/Falmer.

Solantaus, Tytti. 2012. Lapsi ja vanhemman mielenterveyshäiriöt. Teoksessa: Annlis Söderhols & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim.

Strandell, Harriet. 1995. Mikä on lasten hyvinvointia? Tiedon tarpeen kirjoitus. Helsinki: Stakes. Aiheita 25.

Suoninen, Eero & Partanen, Jukka. 2010. Haastattelu vuorovaikutuksen tilana - Meadilainen näkökulma. Teoksessa: Kallio Aino & Ritala-koskinen, Aino & Rutanen, Niina. (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisu 105. Helsinki: Yliopistopaino.

Tellis-hanke 2010-2013. Lapset kertovat hyvinvoinnistaan - Kuka kuuntelee? <http://tellisoulu.wordpress.com/julkaisuja-i-publications/> Luettu 13.5.2014

Thomas, Nigel. 2002. Children, family and state. Decision-making and child participation. Bristol: Policy Press.

Vario, Pipsa & Barkman, Johanna & Kiili, Johanna & Nikkanen, Marko & Oranen, Mikko & Tervo Jaana. 2012. "Suojele unelmia, vaali toivoa". Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisu 2012:6. Saatavana www-muodossa: http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=5535297&name=DLFE-22613.pdf

Zartler, Ulrika & Richter, Rudolf. 2014. My Family Trough the Lens. Photo Interviews with Children and Sensitive Aspects of Family Life. Children & Society, 28/2014. 42-54.